

”Indkaldelse til militærtjeneste” (Militaria brev).

Af Finn Skriver Laursen

Militaria brev kalder jeg frejdigt brugt som overskrift til artiklen, det er det selvfølgelig kun indirekte, men det har alligevel noget med militæret at gøre.

Et lidt forhutlet brev og se på, men det viste sig dog alligevel at være en spændende sag, da jeg først fik det oversat og begyndte at grave lidt i personhistorien bag. Brevet drejer sig om at et antal personer (karle) i de nævnte sogne, som skulle møde på session ved Distrikts Chirurgen. Brevet er et lokal KT. forsendelse fra Distrikts Chirurgen Jacob Diderich Mikisch Han var født i Kappel i 1777 og døde i Horsens 1858 Det er uden tvivl Godsejeren Stiftamtmand Niels Emanuel de Thygeson Vejle amt, der har bedt Distrikts Chirurgen om at medvirke til afklaring, om de indkaldte kunne klare tjenesten. I slutningen af det 18’de århundrede blev der i Danmark ansat 60 distriktskirurger. I 1818 fremkom Instruks for Stifts- og landphysici i Danmark, hvoraf det fremgår, at øvrigheden kunne rekvirere distriktskirurgen ved behov, her var åbenbart sådan et behov

Fig. 1. Nedenfor en oversættelse af brevets forside

Til Forvalter Lindenpalm på Byholm Gods. Brevet er sendt torsdag den 18. februar 1828. Det med rødkridt skrevne 3 tal er postmesteren i Horsens` bijobindtægt for den tjeneste, han har vist Distrikt Chirurgen ved at videreforsende brevet.

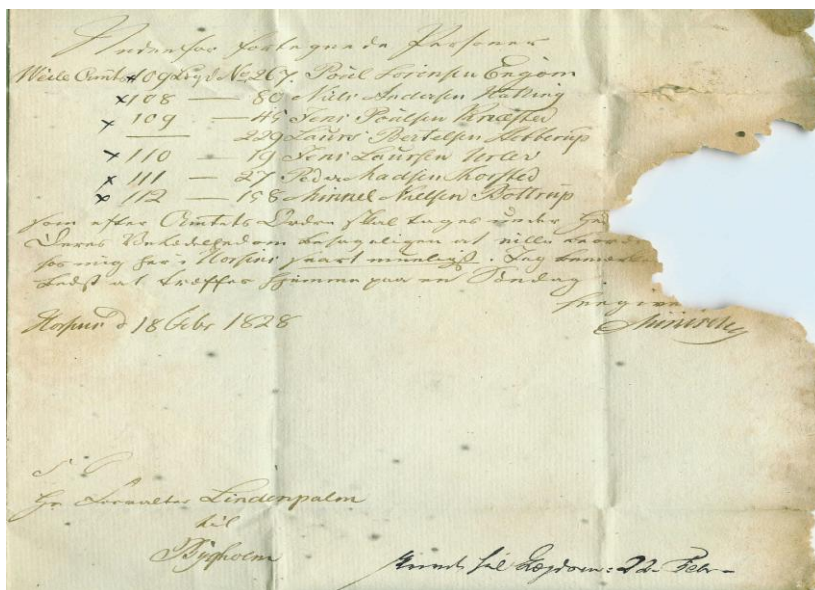

Fig. 2. Nedenfor oversættelse af brevets indhold.

Indkaldelsen drejer sig om nedennævnte sogne i Hatting herred, Vejle Amt.

Teksten inden i brevet:

Nedenfor nævnte personer

Veile amts	+ 109 lægd no	267 Poul Sørensen Engum
	+ 108 _____	80 Niels Andersen Hatting
	+ 109 _____	49 Jens Poulsen Knæsted
	_____	229 Laur Bertelsen Stubberup
	+110 _____	19 Jens Laursen Urlev
	+111 _____	27 Peder Madsen Thorsted
	+112 _____	198 Mikkel Nielsen Bottrup

Som efter amtets ordre skal tages under ... Deres Velædelhed om behageligen at ville beordre dem fremstillet for mig her i Horsens snarest muligt. Jeg bemærker bedst at træffes hjemme på en søndag.

Hengivne Mikisch

Horsens d 18. februar 1828

Til Hr. Forvalter Lindenpalm Til Bygholm

Skrevet til Lægden: 22. Februar

Det fremgår af datoen den 22. Februar, som er en mandag, at sessionen har været afholdt dagen før nemlig søndag den 21. februar, hvilket passer meget godt med det distriktskirurgen skiver i brevet til Lindenpalm, at han træffes bedst hjemme en søndag.

Personernes alder i indkaldelsen kan jeg kun gætte om, men et er sikkert de har ikke været over 45 år, fordi de så ville være slettet af lægdsrullen.

Et **læg** (i ældre kilder også stavet læg) var tidligere (indtil værnepligtsloven af 1869) en betegnelse for den mindste inddeling af Danmark i forbindelse med udskrivning til militærtjeneste.

Betegnelsen lægd (*afledt af sammenlægning*) har siden 1600-tallet været anvendt for det antal gårde, der i fællesskab skulle stille én soldat. Efter en kongelig forordning af 22. februar 1701 var Danmark inddelt i lægder af 20 tønder hartkorn, og ansvaret for soldaterudskrivninger var pålagt godsejerne.

Ved forordning af 20. juni 1788 blev udskrivningsvæsenet for så vidt angår hæren i forbindelse med ophævelsen af stavnsbåndet ændret, og landet blev inddelt i 1656 lægder. Udskrivningen overgik fra godsejernes til kongens og statens embedsmænd. Udskrivningen skulle herefter ske på baggrund af folketallet i lægdet. På landet var et lægd normalt sammenfaldende et sogn, og fra 1843 i byerne identisk med en købstad.

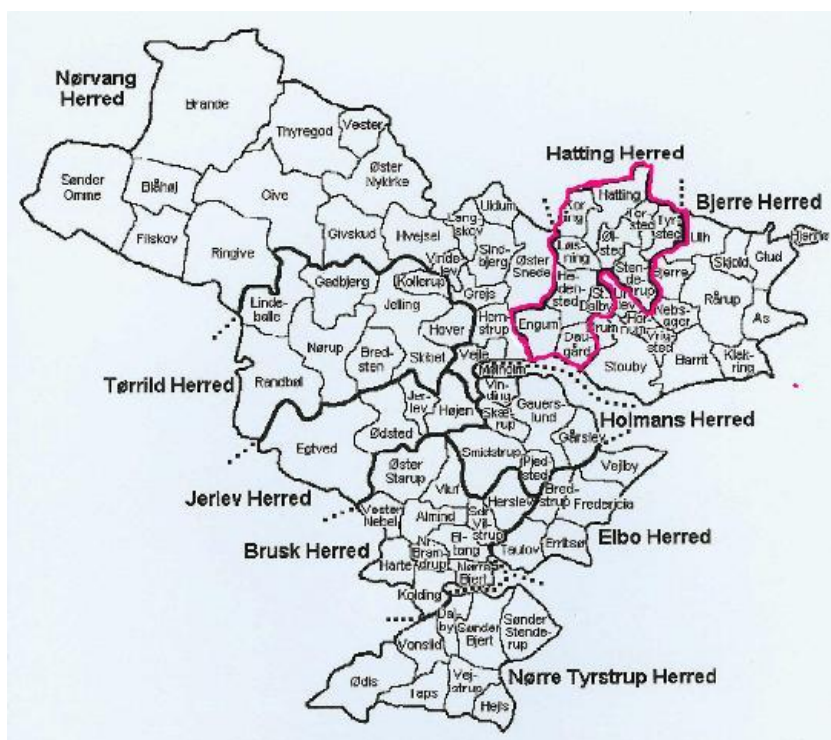

Fig. 3 Vejle Amt. Hatting Herred i indrammet udsnit.

Lægdsruller

For hver lægd førtes en fortegnelse, en lægdsrulle, over de mænd, der kunne udskrives til militærtjeneste i hæren. Fra 1701 var amtmanden, amtsforvalteren (*der stod for den økonomiske forvaltning i amtet*) og godsejeren ansvarlig for at udfærdige områdets lægdsruller.

Fra 1788 havde en lokal lægdsmand, oftest sognefogden, fra 1841 sogneforstanderen, pligt til at føre rullerne over de værnepligtige. En lægdsforstander sammenskrev rullerne for hele distriktet, hvilket oftest var herredet.

Lægdsrullerne er opdelt i hovedruller og tilgangsruller. Hovedrullerne er fortegnelser over alle værnepligtige i et lægd et givet år. Tilgangsrullerne indeholder de mænd, der er optaget i rullen et givet år, fordi de nåede den værnepligtige alder eller flyttede til lægdet.

Værnepligt i Danmark

Forløberen for værnepligten var en landmiliti oprettet af Frederik 4. i 1701 i forbindelse med Store Nordiske Krig. Hver fjerde fæstegård skulle stille en soldat, og de blev udvalgt af godsejeren, det blev ofte betragtet som en straf, da den fratog karlene deres eneste fritid. Den militære træning foregik om søndagen efter kirketid og blev som regel ledet af tysktalende officerer, der var særdeles forhadte, blandt andet så blev de ulydige straffet med at sidde på en træhest. Landmiliti blev ophævet i en kort periode omkring 1730, men blev genindført med stavnsbåndet i 1733

Almindelig værnepligt blev indført i Danmark som et resultat af stavnsbåndets ophævelse, men stadig kun for landbefolkningen. I købstæderne blev værnepligt først indført i 1848, og i hele landet ved lov af 12. februar 1849.

Grundloven fastsætter i § 81 følgende:

"Enhver våbenfør mand er forpligtet til med sin person at bidrage til fædrelandets forsvar efter de nærmere bestemmelser, som loven foreskriver".

Der er forskellige fortolkninger af, hvornår man er våbenfør. I Danmark skal man være fysisk og mental normal for at kunne blive værnepligtig. Vel en rimelig betragtning. Her har vi et bevis på, hvad bl.a. sund kost betyder for en befolknings udvikling. Den gennemsnitlige højde for en værnepligtig i perioden 1852-1856 var 165,4 cm. I efteråret 2000 var den 180,7 cm.

Alderen for optagelse Alderen og sletning lægdsrullerne skiftede gennem tiden:

År	Optagelse	Sletning:
1788-1808	0 år	36 år
1808-1849	0 år	45 år
1849-1869	14/15 år (Efter konfirmationen)	38 år
1869-1912	17/18 år (Det år, den værnepligtige fyldte 18 år)	38 år
1912-	18 år	36 år

Hvem var værnepligtig?

- Indtil 1849 var kun sønner af landbostanden værnepligtige. Sønner af gårdbrugere, som ikke selv var af bondestand, var fritaget.
- Fra 1829 blev sønner af møllere, kromænd og landhåndværkere også regnet til landbostanden.
- I 1849 og 1850 blev den almindelige værnepligt indført i kongeriget og i hertugdømmerne, hvorefter alle mænd uanset stand var værnepligtige.

- Indtil 1869/1912 forblev lærere og ordinerede gejstlige dog fritaget for værnepligt.

Hvem stod for administration af værnepligten

- 1701-1788: Amtmanden, amtsforvalteren og godsejeren var ansvarlige for at udfærdige lister og ruller over den pågældende egns værnepligtige mandskab.
- 1788-1869: Den lokale lægdsmand, oftest sognefogeden, (*der var ordensmagts representant i sognet*) fra 1841 sogneforstanderen, (*der var formand for sognefortanderskabet, som var en forløber for sognerådet, sognefostanderskabet bestod som oftest af sognepræsten ejere af gårde på over 32 td hartkorn samt nogle repræsentanter for de øvrige gårdmænd. De tog sig af ting som skole- og -fattigvæsen*) udfærdigede rullerne over de værnepligtige i lægdet. Lægdsforstanderen sammenskrev rullerne for et helt udskrivningsdistrikt (*oftest et herred*), hvilket var retsbetjentens, (*der også fungerede som dommer*), og frem til 1849 også den private godsejers, myndighedsområde. På sessionen udtog krigskommissæren (*var medlem af landets krigsråd*), amtmanden og herredsfogeden eller godsejeren, de egnede værnepligtige fra rullerne. Danske Kancelli sammenskrev rullerne på landsplan og var den kontrollerende myndighed. Opgaven blev fra 1848 overtaget af Justitsministeriet.

En af de væsentlige grunde til at jeg interesserer mig for Posthistorie er selvfølgelig først og fremmest den historie, man skal forsøge at afdække, når man får et nyt brev i hånden. Men nok ligeså meget det detektivarbejde, der uvægerligt følger med, og de historier der åbenbarer sig for en. I arbejdet med at tyde og forstå brevet stødte jeg på mange betegnelser, titler og begreber i og om brevet, som jeg var nødt til at få afklaret for at forstå brevet rigtigt f. eks. en lægd, distriktchirurg, krigskommissær, retsbetjent blot for at nævne nogle. Det gav mig den tanke, at jeg var nødt til at tage hele baggrunden med for indkaldelse til militærtjeneste dengang i 1828. Der vil være nogle læsere, som synes, at der er for meget om lægdsrulle og for lidt om posthistorie, men som en af mine gode filatelistvenner skrev til mig, det der tænder den ene siger måske ikke den anden noget som helst. Som jeg skrev i starten, jeg kalder frejdigt brevet militarie brev, det mener jeg stadig, men det skal forstås i den forstand, at brevets indhold og formål har en klar militær begrundelse. Så selvfølgelig er det ikke et militarie brev i gængs forstand.

Literatur.:

Statens arkiver/DAISY

Byarkivet i Horsens

Trap Danmark/Vejle og Skanderborg Amt

Hjælpsomme Filatelist